

Vrijwel alle componisten van naam uit de vorige eeuw hebben voor dit klassieke instrument muziek geschreven. De Belg César Franck heeft gezegd: "Mon orgue, c'est mon orchestre". En dat geeft precies weer hoe men toen tegen het instrument aankeek. (Er naar luisterde).

Het heeft echter niets te maken met de instrumenten zoals gebouwd in de verwordingsperiode, zoals wij die in Nederland hebben gekend.

Hierbij gaat het om karakterloze, stijlloze, slechtklinkende, en ook slecht functionerende fabrieksapparaten, die alleen op een orgel lijken omdat er pijpen zichtbaar zijn.

Het is ondenkbaar om op een dergelijk orgel verantwoord de orgelwerken uit de romantiek te vertolken. Daar is het klassieke orgel uit de romantiek voor nodig.

*

3. Ons voormalige kerkorgel van de fabrikant Standaard uit Schiedam. Theater- en kerkorgelfabrikant.

Door te vermelden dat dit fabrieksapparaat volstrekt identiek is aan het slechtste dat in de bovenbeschreven verwordingsperiode is samengesteld is het oordeel geveld.

Dit zou al te eenvoudig zijn.

Laten wij het oordeel uitstellen en naar de samenstelling van het apparaat kijken. Het woord instrument wordt hier vermeden.

*

De geschiedenis

Het kerkgebouw is in 1933 in gebruik genomen evenals het orgel.

Dit was midden in de crisisjaren

*

Wij lezen hierover in het 50ste jaarverslag van de "Vereniging":

"Van de bijzondere gebeurtenissen, die in't afgelopen jaar vermelding verdienen, mag in de eerste plaats de ingebruikneming van de Stichtingskerk op den 5en Mei (1933) worden genoemd.....(dan volgt een opsomming van nobelen en hoogwaardigheidsbekleders die daarbij aanwezig waren)..... ,werden toespraken afgewisseld door zang en muziek, waarbij de tot organist benoemde Heer C.J. de Koning, het orgel bespeelde. Het architectonisch goed geslaagde kerkgebouw, met zijn stemmig interieur en mooi orgel, verhoogt niet alleen het uiterlijk schoon der Stichting, maar haalt als bedehuis nauwer den band tussen alle op de Stichting aanwezigen aan".

(De aanbesteding van het gebouw vond plaats in 1932 en de kerk kwam uit een "bouwdoosysteem" evenals het orgel. De jaarverslagen zuchten onder de crisis-verschijnselen en spreken van rigoreuze bezuinigen.) Salomo zei het al: "Er is niets nieuws onder de zon.")

*

Eertijds stond de speeltafel beneden vóór het liturgisch centrum. Het was een indirect verlicht monstrum vol kleurtjes met als lolly's uitgevoerde registerlabels zoals wij deze kennen van de theater-orgels. De zeer-veel-aderige kabel die van de speeltafel naar het orgel voerde was een enorme bron van storingen en spontaan orgelspel. Deze kabel was n.l. nog samengesteld uit met katoen omsponnen koperdraden. Door de theateropstelling van de speeltafel in het liturgisch centrum, was het door de toch al optredende vertraging tussen toetsaanslag en het klinken, vrijwel onmogelijk om exact spel uit te voeren. Dit blijft een nadeel, dat nog in de hand wordt gewerkt door de breiige klank van het orgel. Voor onnauwkeurig spelende bespelers lijkt dit een verdoezelend voordeel. (Een dergelijke weinig preciese klankbrei hebben wij wel eens romantisch horen noemen) Na de grote renovatie van het kerkgebouw in 1964 is boven opzij van het orgel een geheel nieuwe speeltafel geplaatst (Fa. Bik en Zn., Leiden). Deze was electrisch identiek aan de vorige speeltafel.

*
De dispositie van het orgel: deze ziet er als volgt uit:

Manuaal I :

Eng	Normaal	Fluit	Vulstem	Tongwerk
geen	Prestant 16' Principal 8' Octaaf 4'	Bourdon 16' Gemshoorn 8'	Mixtuur 2'	Trompet 8'

Manuaal II:

Gamba 8' Voix Cel. 8' ↓ (↓ alleen samen met Gamba)	geen	Holpijp 8' Roerfluit 4' Spitsfluit 2'	geen	Clarinet 8'
--	------	---	------	-------------

Pedaal :

geen	Prestant 16' ↓ (Transmissie van Man I)	Subbas 16' ↓ Bourdon 16' → Gemshoorn 8' →	geen	Transmissie Man I Transmissie Man I
------	---	---	------	--

*
- **Het pedaal** heeft één eigen sprekende stem, een krachteloze houten Subbas 16'. De overige stemmen zijn transmissies uit manuaal I.

*
- **Manuaal II** bezit een zwakke strijkende Gamba die in combinatie met de Voix-Celèste een

zwak zweverig geluid voortbrengt. Niet bruikbaar in het plenum.

- Er komen geen heldere normaal gemensureerde stemmen op voor.

In de kernbezetting (het prestantenkoor) is geen enkele stem aanwezig.

- Het fluitenkoortje is karakterloos, de spitsfluit verdient deze naam niet. Zij is niet in staat helderheid aan het totaal te verlenen.

- Het enige tongwerk (ook nog eens in de 8'-ligging) hoort eerder op een theaterorgel thuis dan hier in deze dispositie. (clarinet 8')

Daarbij is het dan ook nog jammer dat de aanspraak van de pijpen zeer onregelmatig is, van nogal lui tot zeer lui en bovendien zijn het timbre en de sterkte allesbehalve evenwichtig en gelijkmatig.

*

- **Manuaal I** Ook hier zijn alle principia van de klassieke orgelbouw met voeten getreden. (Een troost in het geheel is, dat deze vervalperiode in de geschiedenis van het Koninklijk-Instrument maar relatief kort heeft geduurd. Pech is wel dat het ons moest overkomen). Wij zullen nu de dispositie van dit klavier doornemen:

Op dit klavier treffen wij drie stemmen aan uit de kerngroep in de 16-, 8-, en 4-voetslengten. Dit zijn tegelijkertijd alle kerngroep stemmen van het gehele orgel.

Bizar is het om op een dergelijk klein instrument een 16'-register op een manuaal te plaatsen. Hier zijn het er zelfs 2 !

Nog erger is het dat in de kerngroep geen 2-voetsregister wordt aangetroffen. Bij een dergelijk kleine omvang, waren 8', 4', en 2'-prestanten logisch en normaal geweest.

a. De (enige) vulstem, hier ten onrechte mixtuur genoemd, staat op een 2-voets basis. Deze zou beter op basis van 1-1/3'-lengte (quint) gemaakt kunnen zijn.

b. De pijpen zijn veel te breed, en hebben dus een sterk fluitkarakter.

Het register behoort dus niet tot de kerngroep, al zou dat wel zo moeten zijn.

c. Vanaf c₁ is als vierde koor een Terts 1-3/5' geplaatst i.p.v. een een Quint 1-1/3'. Bovendien repeteert het register vanaf dit koor op basis van een 4-voet. De naam Cornet zou beter bij dit register passen dan Mixtuur, maar dan nog...

d. In het hoogste octaaf van dit register is geen pijpwerk geplaatst.

*

In het overmatig sterk aanwezige fluitenkoor treffen wij op dit klavier 3 stemmen aan. Ook hier weer een Bourdon 16', die bij een orgel van een dergelijke omvang niet op een manuaal thuis hoort.

Deze 16' kunnen wij missen en pijnlijk ontbreekt het 2 voetsregister.

*

Het enige tongwerk op dit manuaal is de Trompet 8'. Deze is luid, zeer onregelmatig van aanspraak, sterkte en timbre. Een zeer onevenwichtige stem in het geheel.

*

De kwaliteit van de pijpen laat zeer te wensen over. Een groot deel der pijpen is niet van orgelmetaal, zij zijn voorzien van baarden en kernsteken, de winddruk is overmatig hoog. Nogal wat pijpwerk ontbreekt of is ernstig beschadigd. Veel pijpen geven nog wel toon, maar

zeer onegaal of van een onjuist timbre. Pijpwerk is door "liefhebbers" veranderd en "verbeterd".

De frontpijpen zijn voor de imposante indruk die het front moest maken, verlengd hetgeen de toonvorming niet ten goede komt.

Enkelvoudige vulstemmen komen helaas niet voor.

*

Een overzicht van de stemmen:

En de invloed van enige speelhulpen.

3 x 16 voet

7 x 8 voet

2 x 4 voet

1 x 2 voet

1 x Mixtuur-Cornet, die vanaf c¹ op 4-voets basis staat.

*

Een bizarre dispositie, die zeer dicht bij het theater-orgel komt.

Het klinkende resultaat is dat er een te grote grondtonigheid en dus een te geringe helderheid in het geluid is.

Om daar nog enige verbetering in te brengen is er een middeltje toegepast dat erger is dan de kwaal. (speelhulpen) Behalve naast de normale klavierkoppeling heeft men twee superkoppelingen aangebracht. Eén koppeling op manuaal I, waarmee alle pijpen die een octaaf hoger liggen dan die behoren bij de ingedrukte toets (!) meespreken. En één op het tweede klavier waardoor de pijpen op het tweede klavier die een octaaf hoger liggen dan de ingedrukte toets op het eerste klavier meespreken. Op deze wijze is het orgel in feite een slecht uitgewerkt unit-orgel geworden.

Zo ontstaat iets dat op helderheid lijkt, echter vol zit met gaten, de mixtuur tot een afschuwelijke repeterende vertoning maakt, in het bovenste octaaf niet werkt (want er is geen nog-hoger octaaf) en waarvan het resultaat slechts op geschreeuw lijkt.

De sub-octaafkoppeling wensen wij hier niet te bespreken. (Het pierement bezit al 3 stuks 16-voets-registers, die hiermede tot 32' worden gebombardeerd, uiteraard zonder het laagste octaaf, dat niet aanwezig is.) Het apparaat bezit verder ook nog een aantal onzinnige speelhulpen die het onartistieke gebruik bevorderen, maar niet zó schadelijk zijn als bovengenoemde speelhulpen. Een orgelist met inzicht en goede smaak zal deze en zeker de bovengenoemde speelhulpen niet gebruiken.

"Dan blijft er dus weinig over", zult U zeggen. Dat is juist.

*

De tractuur en de windladen:

De windladen zijn registercancelladen, voetjesladen met een uitlatend systeem. Ondanks het feit dat het orgel elektrische tractuur heeft, is de speelaard traag hetgeen door het ladensysteem wordt veroorzaakt.

(Dit ladensysteem kon fabrieksmatig in seriebouw worden gerealiseerd)

Uiteindelijk is het een elektrisch geregeerd pneumatisch systeem.

Dit type lade is bovendien ongunstig voor een fraaie toonontwikkeling in de pijp. Kortom een zeer ongunstig laden-systeem.

De uitvoering van de elektrische tractuurvoorziening en de wijze waarop de contacten tot

stand komen is primitief en leidt steeds tot storingen.

De gehele aanleg en opbouw is slordig en door generaties orgelisten met een sterke "doe het zelf"-drang grondig verknoeid, ook het pijpwerk, al was de intentie om tot verbeteringen te komen.

*

De opstelling:

Deze is voor wat betreft de pijpen op de laden en de windladen zelf, zeer ruim, zo niet te ruim. Voor een goede toonvorming en menging (zie de eerder beschreven natuurkundige principes) en de projectie van het geluid in de luisterruimte (kerkruimte) is een zo compact mogelijke opstelling in een zo ondiep mogelijke kas noodzakelijk.

(zie hiervoor de eigentijdse en de vroegere orgelkassen)

*

Staat van onderhoud:

Uitermate slecht, maar een logisch gevolg van gemaakte keuzen.

*

Beoordeling:

In de tijd dat kerk en orgel werden gebouwd heeft men gehandeld naar de toenmaals heersende opvattingen en smaak. Het is niet aan ons, na 60 jaren, vorige generaties hierover hard te vallen.

Wel is onze overtuiging dat, zoals er in 1964 reeds (grondig) is afgerekend met de visueel-esthetische idealen uit de jaren twintig en dertig voor het interieur van de kerk, t.a.v. dit orgel er slechts één weg is: grondig afrekenen met de klank-esthetische voortbrengselen uit die tijd.

Tot onze vreugde heeft ook deze afrekening plaats gevonden in 1987 door de aanschaf van het huidige instrument.

Een orgel dat in alle opzichten is gebouwd naar de beproefde, klassieke beginselen van orgelbouw.

Een instrument dat er uitziet en klinkt zoals dat bij dit bij een orgel hoort. Hierop kan de schat aan muziek uit heden en verleden in volle rijkdom tot klinken komen. Uiteraard legt de omvang van het instrument beperkingen op aan het te spelen repertoire. (Het grote romantische repertoire, de werken die om meerdere manualen en grote disposities vragen) Het beperkt echter niet op het gebied van de artistieke expressie. Wel zal de orgelist aan hoge eisen moeten voldoen. (er valt niets te verdoezelen, maar wel door de mand) In dit kader spreekt het enthousiasme over dit orgel van de heer Albert de Klerk boekdelen.

*

Het enige waarmede nog valt af te rekenen is slechte (muzikale) smaak en daardoor het nog al te vaak (in de kerken) ten gehore brengen van slechte muziek. Dit komt zelfs op goede orgels voor. Een orgelist met stijlgevoel en goede smaak, technische vaardigheid en kennis van de orgelbouwprincipes is een eerste voorwaarde voor verbetering hiervan.

*

4. De brief van de organisten:

- 1. Inderdaad staat ons kerkgebouw, met zijn voor sommige muzieksoorten redelijke acoustiek, het uitstekende koor-orgel en de vleugel van goede kwaliteit, door de ontwikkelde culturele activiteiten, weer in de belangstelling.
- 2. De stelling dat het oude orgel een prachtig voorbeeld is van romantische kerkorgelbouw uit de jaren '30, (citaat) is onjuist.
Hierboven is beschreven waarom dit nu juist niet het geval is.
- 3. "De orgelklank uit die jaren is jarenlang verguisd en afgedaan als goedkoop en romantisch". (citaat)
Hierboven is beschreven dat de term "goedkoop" terecht is en dat de benoeming van de klank als romantisch een misverstand is.
- 4. "Nu is de tijd weer daar , dat men deze klanken weer kan waarderen." (citaat)
Dit is onbewezen, en kenners gruwen nog steeds van dit geluid. Kennelijk ligt hier het misverstand weer aan ten grondslag, dat men op dit orgel de muziek uit de "romantiek" stijlgetrouw kan vertolken. Niets is minder waar.
- 5. "in feite is dit instrument in de kerk een uniek instrument aan het worden, wat zijns gelijke in de streek niet vindt." (citaat) Dat is juist: Als prototype van de verwording is het uniek.
- 6. "Met dit gegeven is wat te doen". (citaat)
"Orgelconcerten met muziek uit de romantische periode"
Kennelijk wordt steeds met romantische periode, niet de muziek uit de romantiek bedoelt, maar het soort muziek uit de "verwordingsperiode". Er worden dan ook componisten uit die tijd genoemd zoals J. Zwart en Karg Elert. Muziek die soms alleen nog in E.O.-uitzendingen is te horen. Muziek waarmee door musicologen allang is afgerekend. Toch is ook hier het misverstand weer compleet, omdat in één adem Max Reger wordt genoemd. Door Andriessen de waarschijnlijk grootste variatie- en contrapuntcomponist van deze eeuw genoemd. Een componist, die dermate gecompliceerde composities heeft gemaakt, dat men er nog steeds niet is op uitgestudeerd, en die hoewel stoelend op de Duitse romantiek, heeft gecomponeerd volgens de principes van Bach. Voor de protestantse eredienst is hij (als katholiek) van onschatbare waarde geweest, door zijn vernieuwende bewerkingen van de koralen. Hij was het die uitgeroepen heeft: "Protestanten jullie weten niet hoe rijk jullie zijn met deze schat aan muziek." o.w.v.g.s. (In die periode werden de koralen

verguisd en werden zeer onmuzikale en tekstueel zwakke, maar vooral sentimentele liederen ten gehore gebracht en vooral voor orgel nogal bombastisch of uitermate "romantisch" bewerkt. (J. Zwart o.a.) Toen men terugkeerde naar de eerlijke principes, waren er naast muzikale, ook grote liturgische- en theologische bezwaren tegen deze liederen).

Voor het ten gehore brengen van de werken van Max Reger zijn totaal andere instrumenten nodig dan het onderhavige.

- 7.   **"Wij kunnen koren laten optreden" (citaat)**
Dat kan nu ook uitstekend met het huidige instrument.

- 8.   **"Volgt nog een aantal argumenten tot behoud van het orgel door allerlei publicitaire- en culturele acties te ondernemen."**
Hieraan bestaat m.i. geen behoefte omdat de Marietje Cladder Stichting, met belangeloze medewerking van veel personeelsleden, een comité van aanbeveling en sponsors, vele culturele activiteiten in het kerkgebouw ontwikkelt. Hiermede is vrijwel het maximale gedaan om belangstelling te trekken.

- 9.   Opvallend is dat de brief spreekt van: "koren kunnen weer optreden met gebruikmaking van het prachtige orgel (het oude dus) en de intussen ook aangeschafte schitterende vleugel". Het nieuwe koororgel wordt in de beschouwingen niet betrokken.

5. De offertes

Het valt moeilijk hierover iets objectiefs te zeggen. Het gaat slecht in de kerkorgelbouw. Iedere orgelbouwer heeft dringend behoefte aan werk. Wij herinneren ons tijden dat geen orgelbouwer bereid was dit orgel te herstellen, maar wel om het te veranderen en om te bouwen.

Uitgangspunt bij de aanbiedingen is, dat het orgel gelaten wordt zoals het is. Geen dispositieverbeteringen, geen tractuur-veranderingen. Kortom de status quo handhaven.

Het boven beschreven apparaat wordt dus weer tijdelijk bespeelbaar.

Tijdelijk, omdat in feite slechte en deels versleten tractuur gangbaar wordt gemaakt.

Ongetwijfeld komen er jaarlijkse onderhouds- en herstelkosten bij.

Aan intonatie en egalisatie wordt nauwelijks iets gedaan. Dit is ook niet doenlijk, daar het basis-pijpwerk en het ladensysteem nu eenmaal niet meer voor verbeteringen vatbaar zijn, zonder deze te vervangen. Aan het karakter van het orgel verandert niets. Het karakter van het orgel verbeteren zou een nieuw orgel bouwen betekenen. Een enkel register zou misschien (winddruk) bruikbaar zijn. Verder is er weinig bruikbaar.

De beide aanbieders houden zich over de artistieke kwaliteit van het orgel dan ook geheel op de vlakte. De een toont wat meer begrip voor de electro-pneumatische tractuur dan de ander. De ander heeft meer zicht op de laden, conducten en pijpwerk.

Eén aanbieder staat bekend als bouwer van goede en stijlvolle orgels en toont wat minder belangstelling, de ander heeft als orgelbouwer geen faam en gaat dan ook als reparateur vrij uitgebreid op de "restauratie" in. Geen van de restauraties zullen tot een bevredigend eindproduct leiden.

*

6. conclusies en adviezen:

De aandachtige lezer zal hebben begrepen dat wij geen voorstander zijn om dit orgel weer in de oude staat te laten herstellen. Het voegt niets toe aan het erfgoed van Vogelenzang noch heeft het apparaat enige historische of cultureel-artistieke verdienste.

- Voor het gebruik tijdens onze eredienst is het absoluut niet noodzakelijk om over een ander orgel te beschikken, integendeel hiervoor is een uitmuntend instrument voor handen. Het oude orgel is zelfs niet geschikt voor de begeleiding van gemeentezang, daar dit een helder en puntig plenum vereist.
- Voor concertdoeleinden is het orgel ten enenmale ongeschikt. Wel begrijpen wij de behoefte van sommige kerkorganisten aan een tweeklaviers instrument. Men kan zich hierop eenvoudiger "uitleven".
- De enige waarde die het apparaat heeft is, dat het een prototype is voor de orgelbouwstijl uit de beschreven periode. Wellicht is er uit dien hoofde belangstelling door een orgelmuseum of een instantie die zich bezighoudt met het verzamelen van orgels uit alle perioden uit de orgelbouwgeschiedenis. Hiervoor adviseren wij het "om niet" ter beschikking te stellen. Er komt dan een balcon vrij dat bij allerlei culturele evenementen goed kan worden ingezet. (al moeten er wel een toegang en een nooduitgang worden gemaakt.)

*

Dat het orgel 3 ton of nog wel meer waard zou zijn, gaat kennelijk uit van de idee dat een mechanisch instrument van ongeveer deze omvang, maar dan met een verantwoorde dispositie, voor rond deze prijs kan worden aangeschaft.

Waarschijnlijk raakt men dit instrument niet kwijt als men het te koop aanbiedt. (Eerder hebben wij een dergelijk instrument, dat vervangen ging worden, door een schroothandelaar moeten laten slopen, nadat uitputtend was onderzocht of er liefhebbers voor waren.)

Wij adviseren om het orgel aan de liefhebber, die volhoudt dat het orgel drie ton of meer waard is, te verkopen voor slechts f.100.000,-

Indien er ooit geld ter beschikking wordt gesteld voor een orgel verdient het aanbeveling dit aan te wenden voor uitbreiding van het koororgel.

De tekeningen:

Deze zijn als bijlagen toegevoegd.

Literatuuropgave:

1. **A.P.Oosterhof en Mr.A. Bouman.**
Orgelbouwkunde, Tweede geheel omgewerkte en zeer uitgebreide druk, Amsterdam 1947.
Hieraan zijn ook de tekeningen ontleend.
2. **Rapportage aan de directie en bestuur, over de toestand en de kwaliteit van het orgel in de stichtingskerk. voorjaar 1964. J.B. Verdonk**
3. **Rapport van de Orgelbouw Adviescommissie van de Gereformeerde Organistenvereniging; J.C. Hanegraaff en A. de Ru. 10 jan. 1966.**
4. **Rapport aan de directie van het PCV door J.B. Verdonk. februari 1966. n.a.v advies G.O.V.**
5. **Advies P.C. Bik te Leiden, 1978: Bouw van een eenvoudig instrument met gedeeltelijke gebruikmaking van bestaand pijpwerk.**
6. **Korte rapportage aan de heer J. Jimmink, werkgroepstiltecentrum, en de directie van het PCV d.d. april 1978 door J.B. Verdonk.**

revisies en onderhoud:

**1964: gehele vernieuwing (!) van de electrotractuur en geheel nieuwe bekabeling. Plaatsing van een nieuwe speeltafel boven opzij van de orgelkas.
Restauratie van pijpwerk en pneumatische voorzieningen.**

1966: Herstel van de windvoorziening.

1970: Grote revisie.

1971: Revisie van de zwelkast en voortzetting van de algehele revisie.

1978: Algehele revisie. Het orgel wordt verder opgegeven.

Tot 1987 ieder jaar drie stembeurten.

Tot 1984 ieder jaar reparatie-beurt om apparaat enigszins aan de gang te houden.

citaat: Mr.A.Bouman, voor het ontwerpen van een orgel...: "Het bezit van goede smaak is daarbij echter voorondersteld; zonder deze zal elke orgelbouw mislukken, maar uit een boek

is smaak niet aan te leren. "

18

bennebroek, 1 augustus 1994, j.b. verdonk.